

Ernest Mandel*

Pomen druge svetovne vojne

Založba Sophia, Ljubljana 2013, prev. Marko Kržan, 283 str.

Ernest Mandel je na slovenski knjižni trg prvič prišel skoraj pravočasno. Pri Krtu je leta 1986, v času preraščanja jugoslovanske dolžniške krize v hudo politično krizo, izšla njegova knjiga *Desetletje krize*, kjer je v uvodu zapisal, da je bil vesel, »[K]o so leta 1950 delavci ljubljanskega Litostroja prejeli ključe svoje tovarne in začeli zgodovinsko izkušnjo samoupravljanja.«¹ Kljub pretiranemu entuziazmu nad jugoslovansko izkušnjo, ki je v tedanji ideološki konjunkturi zanesljivo vzbudil posmeh, je knjiga vseeno pomenila jagodo na smetani lokalnega preporoda marksistične ekonomske in sociološke kritike realnega (torej tudi jugoslovanskega) socializma. Ne za dolgo. Gibanje okoli Krta in Časopisa za kritiko znanosti je žalostno razpadlo, delavci so vrnil ključev tovarn, Mandel pa je pri nas utonil v pozabo.

Najnovejši prevod Mandelove knjige, ki je pri založbi Verso prvič izšla leta 1986, manj neposredno dreza v aktualno konjunkturo. Če je *Desetletje krize* pronicljivo analiziralo dogodke in procese, ki so se odvijali (in se še zmeraj odvijajo) sodobnikom pred očmi, *Pomen druge svetovne vojne* napravi en korak nazaj, saj pripoveduje, kako je nastala povojna ureditev, ki je danes ni več. Kljub temu je knjiga še kako dobrodošel pripomoček proti lokalni mistifikaciji preteklosti, ki se že desetletja izčrpuje v mučnih polemikah o značaju druge svetovne vojne na Slovenskem. Mistifikacija preteklosti ni toliko problematična zaradi potvarjanja golih zgodovinskih dejstev, ki se v zadnjem času najbolj kaže pri poskusih rehabilitacije domobranstva kot Slovenske narodne vojske, pa čeprav je slednja obstajala samo v glavah protirevolucionarjev. Mistificiranje preteklosti vselej služi potvarjanju sedanosti. Redukcija jugoslovanske revolucije na golo nasilje, degradacija znanstvenih konceptov, kot so na primer razredni boj in družbeni razredi, kot komunističnih ideologemov na eni strani ter poveličevanje ideala sprave, narodne enotnosti na drugi strani, v prvi vrsti onemogoča mišljenje ak-

171

¹ E. Mandel, *Desetletje krize 1974-1984. Dejstva in njihova marksistična interpretacija*, Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana 1986, str. 3.

tualnih družbenih procesov. Če razredni boj umevamo samo kot ideološko puhlico zarotniške skupine, ali pa v najboljšem primeru kot nasilno metodo boja za oblast, potem ne moremo razumeti, zakaj socialna država ni samo strošek (tj. miloščina) – ampak rezultat dolgotrajnih družbenih bojev, zakaj kapitalizem kot sistem ne temelji na pohlepu posameznikov in zakaj je narodna neenotnost pravzaprav dobra stvar.

Mandelov *Pomen druge svetovne vojne* na Slovenskem v luči tematike nima veliko sogovornikov. Kljub bogatemu zgodovinopisju narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, ki je obdobje 1941-1945 v podatkovnem pogledu premerilo po dolgem in počez, je najbolj primerljivo delo pri nas nastalo še pred uradnim začetkom druge svetovne vojne. Stane Krašovec je leta 1934 pod psevdonimom Alojzij Kovač pri zakrinski komunistični Mali biblioteki izdal brošuro z naslovom *Dinamit na daljnem vzhodu*. Krašovčevo delo analizira japonski fašizem kot kvazi protikapitalistično in protikolonialno gibanje, ki pa ne more obstajati brez lastnega kolonialnega projekta. Navedeno delo bi mirno lahko bilo eno izmed poglavij Mandelove knjige.

Rdeča nit Mandelove analize druge svetovne vojne temelji na razlagi monopolnega kapitalizma, v katerem konkurenca med velikimi industrijskimi podjetji, ki preraščajo v korporacije in kartele nima več samo nacionalne, temveč predvsem tudi planetarne razsežnosti, zaradi česar so v to tekmo nujno vključeni tudi represivni aparati držav. Vodilne države, ki okoli sebe sklepajo vence zavezništev so po tem razumevanju imperialistične države. Mandel ne dela vrednostnih razlik med britanskim, nemškim, japonskim ali ameriškim imperikalizmom. Edini kriteriji, po katerem je mogoče in potrebno poudariti razlike med temi državami, ki so v svojem času težile k svetovni prevladi, je v njihovi razvitosti in politični stabilnosti – tj. v sposobnosti vladajočih razredov, da kooptirajo delovne ljudi za svoj imperialni projekt, s čimer blažijo in slednjič eksternalizirajo notranje napetosti v mednarodno politično arena. Najbolj vidni izraz tovrstnih prizadevanj pri vladajočih razredih je bil militarizem kot gibanje in ideologija, ki ima svoje korenine v 19. stoletju. Ko Mandel natančneje obdelava delovanje držav, ki so bile vpletene v vojno, postavi zelo zanimivo ugotovitev, ki jo je potrebno brati kot dobro alternativo psevdo teorijam o treh totalitarizmih – tj. o fašizmu, nacizmu in komunizmu:

[R]azlike med državami pod buržoazno demokracijo in državami pod različnimi vrstami diktature v vojnem času večinoma izginejo. [...] Centralizirano sprejemanje odločitev je neizogibno zaradi centralizacije gospodarske in politične moči. Ni namreč mogoče, da bi pristojnost za izgradnjo nove vrste letal (na primer reaktivnega) prenesli na deset različnih instanc, ki bi imele pod sabo sto različnih tovarn.²

Glavni problem teorij o totalitarizmih v glavnem ni v tem, da bi pretiravale pri šibanju grozodejstev – vse je bilo res (!), temveč v tem, da predpostavljajo negativ takih režimov, ki obstaja v idealu zahodnjaške parlamentarne demokracije in svobode. Zgodnje levičarske kritike totalitarne paradigme – zlasti frankfurtovska šola kritične teorije družbe, so kajpak zaznale njen idealizem: umazana in krvava realnost totalitarnih sistemov proti čisti ideji Zahoda. Zato so protagonisti dotične šole oznako totalitarizma nemalokrat razširili na kapitalizem kot tak. Apropiacija meščanskega ideologoma totalitarizma v novolevičarski družbeni analizi ni bila najbolj plodna, ker je le-ta postal dejansko le drugo ime za odtujitev, tj. za neprimerno uglednejšo filozofsko kategorijo.

Mandelova razlaga monopolnega kapitalizma in imperializma ni brez aporij, ker se mu ne posreči tipizirati Sovjetske zveze. Nenavadno. Mandel je bil svoj čas eno izmed velikih imen trockistične IV. Internacionalne, katere člani navadno niso skoparili z obsodbami sovjetskega režima. Sodobni trockistični zgodovinar Donny Gluckstein, na primer, nima nobenih težav Sovjetske zveze označiti kot ene izmed imperialističnih držav, ki je na praktično slehernem koraku dušila prizadevanja avtentičnih revolucionarnih odporiških gibanj, na drugi strani pa sklepala gnile kompromise z zahodnimi državami in celo s fašizmom.³ Mandel pa se v svojem delu tovrstni oceni ves čas trdovratno upira, kljub temu, da ne prikriva prav nobenih zgodovinskih dejstev, ki vsiljujejo nasprotno oceno. Mandel opozori, da je bila nemška invazija na Sovjetsko zvezo leta 1941 tudi kontra-revolucija, saj bi njen uspeh izničil temeljne pridobitve oktobrske socialistične revolucije: družbeno lastnino produkcijskih sredstev in zemlje.⁴ Že desetletja je v marksizmu navada kritizirati naivno stališče, da je odprava zasebne lastnine nad zemljo in produkcijskimi sredstvi zanesljivi kriterij socializma kot novega tipa družbe (produkcijskega načina). Po drugi strani pa še vedno ni niti minimalnega

² E. Mandel, *Pomen druge svetovne vojne*, str. 114.

³ D. Gluckstein, *A People's History of The Second World War. Resistance Versus Empire*, Pluto Press, London 2012.

⁴ E. Mandel, *op. cit.*, str. 152.

soglasja o značaju razredne strukture sovjetske družbe. Neuspeh sovjetske družbe – pa tudi mnogih drugih dežel, da bi izgradila alternativo kapitalizmu je zdaj evidenten v empiričnem smislu, ne pa tudi v teoretsko-analitskem. Prenos lastninske pravice iz individualnih nosilcev na družbo oziroma državo nemara zares ni zadosten ukrep za spremembo sistema v katerem živimo, vseeno pa gre za tako radikalno dejanje, da si danes o njem ne upamo niti razmišljati. To nas povrne k Mandelovi misli o jugoslovanskih začetkih samoupravljanja. Ne tvegam, če rečem, da danes poraja silno nelagodje in morda tudi strah.

Lev Centrih